

Mezheplerin Doğuşu ve İctihat Tartışması

Şükrü Özen, *Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, 384 sayfa.*

Sevdegül ÇEKİÇ*

İslâm tarihinde Hicri II. asırdan sonra belli müctehitlerin mezheplerine bağlılığın ortaya çıkmaya başladığı ve bu durumun aynı zamanda içtihat tartışmalarını da beraberinde getirdiği görülür. Bu tartışmalar vesilesiyle konuya ait risâleler kaleme alınmıştır. Şükrü Özen "*Mezheplerin Doğuşu ve İctihat Tartışması*" adlı eserinde çeşitli fakihlere ait risâleleri derlemiş ve Türkçeye çevirmiştir. Bu eser ile içtihat tartışmalarına farklı bir perspektiften bakılması sağlanmaya çalışılmıştır. Eser Hayrettin Karaman'ın sunuş yazısı ile başlamaktadır.

İctihat yapılması gerektiğine inananlarla, içtihadı gerek olmadığını söyleyenlerin düşüncelerine birlikte yer veren eser, Şah Veliyyullah Dehlevî (ö.1176/1762), Abdulganî Nablûsî (ö.1143-1731), Celâleddin Suyûtî (ö.911/1505), Şeyh Davud (ö.1299/1881) ve Sıddîk Hasan Han(ö.1307/1887)'a ait beş risâleden meydana gelmektedir. Her risâlenin öncesinde yazarına dair biyografik bilgilere yer verilmektedir. Kitapta yer alan ilk risâle Şah Veliyyullah Dehlevî'nin "*el-İnsaf fi beyân-ı sebebi'l-ihtilaf*" adlı risâlesidir (s.55-144). Öncesinde biyografi kısmında müellifin küçük yaşta Kur'an'ı ezberlediği, 15 yaşına kadar hem dinî, hem de pozitif ilimlerde babası tarafından yetiştirildiği, babası vefat edince de onun medresesine müderris olduğu belirtilmiştir. Dehlevî'nin İbn Teymiyye (ö.728/1328) çizgisinde hareket ettiği fakat taassub halinde olmadığı vurgulanmıştır. Tefsir, usul-i fıkıh, akaid ve tasavvuf gibi ilimlerle alakalı eserlerine işaret edilmiştir. İctihadı neden ihtiyaç duyulduğu hususunu irdeleyen ve beş bölümden oluşan risâle, müellife ait giriş bölümüyle başlamaktadır. Birinci bölümde amelî hükümlerde sahabe ve tâbiîn'in ihtilaf sebepleri; ikinci bölümde fakihler tarafından kurulan mezhepler arasındaki ayrılık sebepleri; ehl-i rey hakkında yapılan bazı çarpıcı tespitler, üçüncü bölümde ise hadis ve rey ekolleri arasındaki ihtilafın sebepleri ele alınmıştır. Müellifin hicri IV. asırdan önceki durumu ele aldığı dördüncü bölümde insanları "halk ve âlimler" olarak ikiye ayırması dikkat çekmektedir. "Dördüncü asırdan sonra halk arasında ortaya çıkan durumlar" başlığını taşıyan beşinci bölümle son bulan bu risâlenin anlaşılması oldukça kolaydır. Mütercimim ifadesiyle Şah Veliyyullah,

---

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

İslâm'ın beşer hayatının her yönünü kuşatan mükemmel bir nizama sahip olduğunu, onun dairesinden hiçbir şeyin çıkamayacağını göstermeyi amaçlamış ve buna "İslam nizamı" adını vermiştir. Kendisinden önceki âlimlere nazaran bu konuyu daha geniş işleyen Şah Veliyyullah'ın bu risâlesi okuyucuya mezheplerin doğuşu ve içtihat konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Eserde yer alan ikinci risâle Abdulganî Nablûsî 'ye ait "*Hülasâtüt Tahkik Risâlesi*" dir (s.145-190). Hanefi fukahâsından olup şair, sûfî ve âlim bir şahsiyet olan Nablûsî'nin bu risâlesi kısa bir girişle başlamaktadır . Risâle toplam altı soru ve cevaptan oluşmaktadır. Her soru cevaplanırken temel fıkıh kaynaklarından faydalanılması ve cevapların sonunda konuyla alakalı kafa karışıklığı oluşturmeyen berrak sonuçlar elde edilmesi ayrıca taklit konusuna değinmesi içtihat tartışmaları açısından önemlidir. Nablûsî bir müctehide tâbi olup ona bağlanan mukallidin, hüküm gerektiren başka bir konuda o müctehidden başkasını taklit edebileceğini kabul etmektedir.

Eserde yer alan üçüncü risâle ise Celâleddin Suyûtî 'ye ait "*Takrîru'l istinâd Risâlesi*" dir (s.191-236). Yazar, risâleye geçmeden önce müellifin hayatı, nesebi ve hocaları hakkında onun "*Hüsnü'l-muhâdara fi târihi Mısır ve'l-Kâhira*" isimli eserinden hareketle bilgiler vermektedir. Burada Suyûtî'nin devlet adamlarına karşı tutumu, âlimlerle münasebeti, inziva hayatı, ilmi mevkii ve eserlerine de temas edilmiştir .

Onun 17 yaşında eser yazmaya, 22 yaşında ise fetva vermeye başladığı belirtilmekte, kendi asrında müceddid ve müctehit olduğuna dair söylediği sözlerden nakiller yapılmaktadır. Adı geçen risâlede, içtihadın farz-ı kifaye olduğunu, her asırda muhakkak bir müctehidin yaşaması gerektiğini böylece toplumun diğer fertlerinden sorumluluğu kaldırdığını, aksi takdirde büyük bir tehlikeye düşüleceğini belirten Süyûtî, böylece içtihadın gerekliliğini savunanlar cephesinde yer almaktadır. Ardından Zerkeşî (ö.794/1391), Şehristânî (ö.548/1153), Şeyh Takiyuddîni'l-Îd (ö.702/1302), Dârimî (ö.280/894), Nevevî (ö.676/1277) ve Ebû Tâlib Mekkî (ö.386/996)'den alıntılar yaparak, herhangi bir asrın müctehitsiz kalmasının caiz olmadığını savunmuştur. Ardından farklı âlimlerin ileri sürdükleri içtihad şartlarını zikreden Süyûtî bu konudaki görüşlerini de ayrıca belirtmiştir. Risâlesinin neredeyse tamamında kendisinin bir müceddit ve müctehit olduğunu ima eden müellif hakkında çeşitli soru işaretleri oluşmaktadır. Ancak mütercim tarafından eklenen dipnotlarda, müellifin "*Tuhfetü'l-Mühtedin bi Esmâ'il Müceddidîn, Hüsnü'l-Muhadara, c. I, s. 329 ve 339*" gibi eserlerine işaret edilerek, bu soru işaretlerine cevap bulunabileceği belirtilmektedir.

Hanefi mezhebi âlimlerinden Şeyh Dâvud b.Süleyman el-Bağdâdî 'ye ait "*Eşeddü'l-cihâd*" adlı risale eserin dördüncü risâlesidir (s.237-323). Diğerlerinde

olduğu gibi bu risâlenin tercümesinden önce de mütercim tarafından Şeyh Dâvud'un hayatı ve eserleri kısaca tanıtılmıştır. Risâle, kısa bir giriş bölümüyle başlamakta meseleleri çeşitli başlıklar altında sistematik olarak almaktadır. Müellif burada rüya ve kerametleri kullanarak dört mezhebe uymanın gerekliliğini savunmaktadır. Risâlede tevessül, ezan okunurken parmakları göze sürmek gibi değişik konular hakkında verilen fetvalar ve bazı alimler hakkında yapılan eleştirilere de yer verilmektedir. Böylece mezheplerin gerekliliğini savunanların ya da savunmayanların içtihat hakkındaki görüşleri farklı açılardan irdelenmektedir.

Eserin beşinci ve son risalesi "*el-İklîd li edilleti'l icthad yettakud*" isimli Sıddîk Hasan Han tarafından kaleme alınan risâledir (s.325-382). Mütercim yine risâlenin başında müellifin hayatı, şahsiyeti, eserleri hakkında bilgi vermiştir. Sıddîk Hasan Han risâlede içtihat ve taklidin delillerine değinmiştir. Taklidin isbatı konusunda Seyyid Allâme İshak b. Yunus Yemânî'nin "*et-Tefkîk li ukûdi't teskîk*" adlı risâlesine reddiye olarak yazılan Şevkanî'nin (ö.1250/1834) "*et-Teskîk ale't-tefkîk*" adlı eserinden yararlanılmıştır. Burada müellif taklidi eleştirmektedir. Bunu yaparken "kalbini taassup kirinden temizle" ifadesini kullanarak fıkıh usûlü kitaplarında, başkasından gelen delilsiz sözü kabul etmenin batıl görülmesini öne sürmektedir. Bunun gibi içtihat ehli olmayan kimsenin vasıta kullanması gerektiğini de savunmaktadır. Risâlede edebî bir dil kullanan müellif, ihtilaf hakkındaki düşüncelerini zikrettikten sonra icmân hüccet olup olmadığı konusundaki tartışmaları açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.

Eser, değişik zamanlarda yazılmış olan risâlelelerden oluşması; mezheplerin doğuşu, içtihad, taklid, tefkîk gibi konularda beş ayrı görüşü ortaya koymasının yanı sıra içtihadın gerekli olduğunu savunanlarla, gerekli olmadığını savunanların görüşlerini bir arada vermesinin okuyucuya sağlıklı bir değerlendirme imkanı sunması gibi açılardan oldukça önemlidir. Mezheplerin doğuş sürecini ve içtihat konusunu tarihi süzgeçten geçirerek, gündemimizi meşgul eden birçok konuya değinen eserin, genel anlamda bundan sonraki ilmi çalışmalara da rehberlik etmesi önemlidir.